

JØRGEN KREINER-MØLLER

Udgivet med støtte fra Statens Kunstfond

Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum

*En praktisk håndbog i planlægning
og udførelse af udsmykninger*

Forlaget Vandkunsten

Indhold

Forord 7

En brugsbog 9

Brønden @ Ædeltårnet – skulpturer til Kirketorvet og Anlægstorvet i Aars, billedkunstner Kirsten Ortwed, 1996 13

Kapitel 1 **Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum** 17

Juggernaut – en skulptur ved Danmarks Pædagogiske Universitet, billedkunstner Ingvar Cronhammar, 1991 25

2 **Proces og beslutning** 29

Torvenes brøndsløjfe – en skulptur til Store Torv i Århus, billedkunstner Elisabeth Toubro, 2003 36

3 **Det bygningsintegrerede kunstværk** 40

Therma – en billedkunstnerisk bearbejdning af Bellahøj Svømmestadion, billedkunstner Helle Frøsig, 2009 52

4 **Konkurrencer** 56

Et kunstværk ved Ballerup Super Arena, billedkunstner Ellen Hyllemose, 2006 64

5 **Kontraktforhold** 68

Aabenraa Sygehus, billedkunstner Ane Mette Ruge, 2013 75

6 **Honorar** 79

En kunstopgave til VUC Sønderjylland, billedkunstner Torben Ribe, 2011 84

7 **Byggeteknik i forhold til bygbarhed** 88

Angels and Ghosts – Langkær Gymnasium, billedkunstner Erik A. Frandsen og arkitekt Jens Bertelsen, 2006 95

8 Byggeteknik i forhold til holdbarhed og levetid	99
<i>We are free – electricity</i> – Frederikssund Gymnasium, billedkunstner Martin Erik Andersen, 2000 105	
9 Tilladelser	109
Et kunstværk i Trekantområdet, billedkunstner Nils Erik Gjerdevik, 2014 116	
10 Økonomi og budget	120
<i>Ekko</i> – et kunstværk til Hjallerup i forbindelse med DR's <i>Vores kunst</i> , billedkunstner Thilo Frank, 2012 128	
11 Udbud, prisindhentning og kontrahering	132
<i>Receiver</i> – en skulptur ved DR i København, billedkunstgruppen Inges Idee, 2006 141	
12 Risikovurdering, ansvar og forsikring	145
<i>Dag @ nat</i> – et kunstværk i Skovlunde Bypark, billedkunstner Anja Franke, 2014 149	
13 Aflevering	153
Skulpturer til Lille Torv i Struer, billedkunstnerne Thomas Bang og Ole Broager, 2000 158	
14 Drift og vedligeholdelse	162
<i>Nordstjernen</i> – en billedkunstnerisk bearbejdning af indfartsvej til Aabybro, billedkunstner Kurt Tegtmeier, 2004 165	
15 Ophavsret	169
<i>En teknologisk hinde – day, night, hot, cold</i> – kunstnerisk bearbejdning af gavl på Aarhus Universitets Conferencecenter udført af arkitekten Jane Havshøj og billedkunstneren Kirsten Justesen i 2006 174	
Ordforklaringer 179	
Litteratur 180	
Bilag 183	

Forord

Siden etableringen af Statens Kunstfond for halvtreds år siden er kunsten i det offentlige rum blevet en stadig vigtigere del af fondens arbejde.

Det er kompliceret at arbejde med kunst i det offentlige rum, for det involverer hele spektret af samfundsmæssigheder. Opsætningen af et permanent offentligt kunstværk er nok den mest radikale samfundsindgribende handling, en kunstner kan foretage sig. Lokalpolitik, demokrati, økonomi, folkeafstemninger, brandvedtægter, handicapregler og alt muligt andet har indflydelse på værkets placering, størrelse og ikke mindst på dets modtagelse i offentligheden.

Kunstværket i det offentlige rum er mere ubeskyttet mod udefra kommende påvirkninger end den kunst, der vises i hvidvæggede galleri- og museumsrum. Kunsten i det hvide rum henvender sig til mennesker, der på forhånd har besluttet sig for at indgå i dialog med kunsten. I modsætning hertil presser det offentligt placerede kunstværk sig på, også over for mennesker, der ikke har bedt om det, og som måske ikke engang kan lide det. Derved bliver værket indimellem en repræsentant for folks utilfredshed med deres folkevalgte politikere, eller det eksponerer skjulte magtforhold og modsætninger. Det har somme tider hæværd til følge. Derfor kræver det særlig viden og særlige evner, hvis en kunstner skal komme godt i land med et projekt.

I mange år var det almindelig praksis, at kunstværket bestiltes hos kunstneren, som efter en passende arbejdstid opstillede sit værk på dets tildelte sted i byrummet – indimellem til forundring og forargelse for den almindelige offentlighed. Sådan foregår det ikke længere. Praksis for arbejdet med kunsten i det offentlige rum undergår grundlæggende forandringer i disse år. Det sker i takt med det almindelige krav om gennemsigtighed

og medbestemmelse i mange instanser i det offentlige liv. Nu er det en forudsætning for en vellykket placering af et værk, at der forudgående er en nær dialog mellem Kunstfonden, kunstneren og bestilleren. Man kunne kalde det en produktiv uenighed, hvor både dialogen med modtagerne og fastholdelsen af kunstens særlige faglighed er i centrum. Dialogen indledes ikke, for at alle skal bøje sig mod hinanden, men fordi en medleven i processerne kan give kunstneren bedre arbejdsbetingelser og modtagerne af værket en oplevelse af at være inddraget. Det er til gavn for kunstnerne, for modtagerne og ikke mindst for kunstværket, hvis eneste beskyttelse derude er omgivelsernes accept af det.

Igennem de seneste halvtreds år er der i Statens Kunstfond oparbejdet en omfattende viden om, hvordan man bedst gennemfører et projekt. Nærværende bog er en indsamling og tilgængeliggørelse af disse erfaringer. Den er skrevet af Jørgen Kreiner-Møller, der de seneste 25 år har været kunstnerne en dynamisk, indlevet og kompetent konsulent på utallige, meget forskellige projekter.

Marts 2015

Morten Stræde

Billedhugger, professor

Formand for Legatudvalget for Billedkunst

En brugsbog

Denne bog er skrevet som praktisk vejledning for billedkunstnere, der ønsker at realisere et kunstværk i det offentlige rum. Billedkunstnerne udgør bogens primære målgruppe. Kunst i det offentlige rum og bygningsintegreret kunst frembyder nemlig helt andre udfordringer for kunstnerne end dem, de møder, når de arbejder hjemme på værkstedet eller i atelieret; udfordringer, der både er af procesmæssig, byggeteknisk, juridisk og økonomisk karakter.

I Statens Kunstfonds årsberetning fra 1991 skrev udvalgsformanden, kunsthistorikeren Leila Krogh:

Det nystartede forsøg med inddragelse af erfarne arkitekter som rådgivere for kunstnere ved omfattende udsmykninger har vist sig særdeles nyttigt. Billedkunstneren bliver aflastet for en del af »entreprenørvirksomheden« og kan koncentrere sig helt om det skabende arbejde. En stædig fastholden af ordentlige honorarer til udsmykningkunstnere har også ligget udvalget stærkt på sinde. Alt for ofte er en kunstner kommet ud af en udsmykningsopgave med et direkte tab. En sådan praksis kendes da heller ikke andre steder i samfundet.

Jeg blev fra denne ordnings ikrafttræden tilknyttet Kunstfonden, og jeg har lige siden som ekstern konsulent hjulpet kunstnere med at realisere deres kunstværker i det offentlige rum. Efter mere end et par årtier har jeg i alt hjulpet med at få mere end 100 kunstprojekter realiseret.

Igennem det netværk af kunstnere, jeg har fået gennem mit arbejde, har jeg oplevet det pres, de ofte bliver udsat for, når de skal realisere kunst i det offentlige rum. Formålet med mit arbejde har været at hjælpe dem i processen, og jeg har erfaret, at der

Leila Krogh

er behov for en brugsbog, som belyser de mange forskellige praktiske aspekter, der er forbundet med at skabe kunst i det offentlige rum.

Bogens sekundære målgruppe er regioner, kommuner, institutioner og bygherrer, der ønsker en billedkunstnerisk bearbejdning af deres fysiske anlæg og omgivelser. Hvilke problemer har kunstnerne i den forbindelse, og hvilke faktorer skal tages i betragtning, når en billedkunstner inviteres til at udføre et kunstværk?

Arkitekter og kuratorer, der arbejder med bygningsintegreret kunst, kan også i bogen få belyst de problemer, som billedkunsten møder, når den forlader værkstedet og placeres i det offentlige rum.

Hoveddisposition

Bogens kapitler beskriver nogle centrale temaer, der illustreres med eksempler på realiserede kunstværker. Temaerne belyser konkrete praktiske problemer, der er forbundet med at udføre kunst i det offentlige rum.

Eksemplerne

Eksemplerne illustrerer nogle af de udfordringer, der har været med at opnå præcis det visuelle udtryk, som kunstnerne ønskede. Værkerne er således ikke udvalgt ud fra udtryksformer eller kronologisk orden.

Eksemplerne dokumenterer også den høje kunstneriske kvalitet, mangfoldighed og billedkunstneriske bredde, som Statens Kunstfond har været med til at realisere i årenes løb.

Eksemplerne er beskrevet i tekst og foto. Fotos er dels fra Kunstfondens arkiver og dels nye optagelser til illustration af den virkelighed, som kunstværkerne har mødt i det offentlige rum.

Jeg har også ønsket at give en række erfarne kunstnere ordet. De har bidraget med korte tekster som kommentar til de enkelte temaer.

Billedkunsten møder byggebranchen

Kunst til det offentlige rum produceres helt anderledes i dag end tidligere, hvor kunstværkerne næsten altid blev udført enten af kunstneren eller af kunstneren i samarbejde med egne assistenter som for eksempel stenhuggere og bronzestøbere. I dag er kunstneren ofte, men ikke altid, medproducent. Ofte udføres store dele af kunstværkerne af firmaer i byggebranchen.

Kunstproduktion til det offentlige rum er derfor i dag et møde mellem forskellige deltagere med meget forskelligartet kultur og faglighed.

Læsevejledning

Bogen er disponeret så den kan læses på flere måder. Man kan enten læse den fra den ene ende til den anden, eller man kan læse kapitlerne hver for sig i vilkårlig rækkefølge, hvis der er behov for information om et særligt opstået problem, altså bruge den som et opslagsværk.

På kryds og tværs

De enkelte kapitler kan tilsvarende læses på flere måder. De kan selvfølgelig læses fra en ende af, men det er også muligt hurtigt at orientere sig i kapitlets tema og få nogle overordnede punkter eller spørgsmål til oplysning og overvejelse.

Eksemplerne kan både studeres selvstændigt og i direkte sammenhæng med kapitlernes tekst.

Tak

Jeg har som arkitekt erfaring fra flere årtiers arbejde med store offentlige byggeprojekter, og jeg ved, at det kræver mange personers indsats at realisere en byggesag. Nu er jeg blevet klar over, at det samme gør sig gældende med et bogprojekt.

Tak til

- Statens Kunstfonds udvalg og medarbejdere for gode opgaver og udfordringer
- Louise Straarup fra Kulturstyrelsen, som gav bolden op
- kunstnerne, som jeg fik lov til at hjælpe, og som lukkede mig ind i deres kunstneriske univers
- kunstnerne, der har bidraget med tekster og kritik
- forlaget samt grafiker og fotograf for indsatsen
- magisteren, min fortrolige gamle ven

Maj 2015

Jørgen Kreiner-Møller

Brønden & Ædeltårnet

Kirketorvet og Anlægstorvet, Himmerlandsgade, 9600 Aars

Billedkunstneren Kirsten Ortwed har opstillet skulpturer på to torve, der rumligt hænger sammen med byens hovedgade. Værkerne er opstillet i 1996.

Bestiller/bygherre: Vesthimmerlands Kommune og Statens Kunstfond

Stedet

Aars er en mindre by i Himmerland i Jylland. Byen har igennem en årrække være begünstiget med kunstneren Per Kirkebys skulpturelle arbejder i tegl. De første blev placeret ved gymnasiet, og senere er flere kommet til, ligesom Per Kirkeby i 1999 i samarbejde med arkitekten Jens Bertelsen har bygget en udvidelse til byens museum – Vesthimmerlands Museum.

Det var således en by med meget kunst i det offentlige rum og med bygningsintegreret kunst af høj kvalitet, som Kirsten Ortwed skulle arbejde i, da hun fik opgaven.

Byens hovedgade havde netop gennemgået en transformation med nye belægnings, nyt gadeinventar m.m., og det var ønsket, at billedkunstneriske elementer skulle give ekstra rumlige og kunstneriske dimensioner til byrummet. Der er tale om

en tidstypisk opgave, hvor kunsten skal medvirke til at højne kvaliteten i et byudviklingsprojekt.

Værkerne

Skulpturerne »Brønden« og »Ædeltårnet« repræsenterer to meget forskellige kunstneriske og skulpturelle greb.

»Brønden« er strategisk placeret på Anlægstorvet, hvor vejen svinger. »Brønden« er en tre gange fem meter stor frit formet skulptur i mørkpatineret bronze, der er opstillet på en cirkulær granitflade over et lille bassin. Skulpturen opfanger og formidler vejens krumning.

»Ædeltårnet« er placeret på Kirketorget længere oppe ad Himmerlandsgade. Skulpturen er en lav cylinder med en diameter på tre meter.

Cylinderen er opført af standardbetonrør og udvendig beklædt med striber af halvædelsten: brasiliansk rosenkvarts, burmesisk og indisk tigerøje, grøn og rød-grøn onyx fra Nordafrika, rød travertin fra Iran, brasiliansk og indisk aventurin, indisk jasper, italiensk Cararra-marmor og sort afrikansk granit fra Zimbabwe.

Problemer

Under realiseringen af projektet blev værkerens sikkerhed drøftet. Var der risiko for, at man kunne drukne i »Brøndens« lave bassin? Løsningen blev et sortmalet gitter under vandspejlet.

Igennem årene har der været problemer med halvædelstenene. De er klæbet fast med den til formålet rigtige lim, men alligevel er der i perioder faldet sten ned. Der er også blevet skaffet ekstra sten, så man har nogle i reserve. I 2012 er der gennemført en nødvendig og meget bekostelig renovering, og problemerne med sten, der falder af, er søgt løst ved at lægge varme ind i tårnet!

En rejse værd

Stop al snak om »udkantsdanmark« – ja, vi er i periferien, vi er ude i provinsen i en mindre by.

Men vi er ikke i et kulturelt vakuum, vi er i en sammenhæng, hvor der igennem flere år har været fokus på kvalitet i valget af kunst til byens offentlige rum. En lille by med stor kunst.

1 Fra kunstnerens værksted til det offentlige rum

De kunstværker, der i det følgende gennemgås, viser mangfoldigheden af og spændvidden i kunstopgaver i det offentlige rum nu om dage. Kunsten er ikke som tidligere relateret til samfundets magtstrukturer, hvor kunstværkerne typisk blev opstillet i monumentale rum eller på torve og pladser og skulle henvise til samfundets værdigrundlag, hylde magteliten eller markere særlige historiske begivenheder. Kunsten breder sig i dag også til mere ydmyge og hverdagsagtige rum.

Men hvordan skelner man mellem det private og offentlige rum?

Det private rum har i juridisk forstand en privat ejer, det være sig enkeltpersoner, firmaer, erhvervsdrivende selskaber o.l.

Det offentlige rum er vores fælles rum, der ikke er i privat eje. Det kan være alt fra naturområder, landskabsrum, anlægsarbejder såsom broer, jernbaner og veje, byrum, torve, pladser, statslige og kommunale bygninger og institutioner. Endelig er det offentlige rum også de mange store almene boligområder. Et eksempel på et alment byggeri er »Prangerhuset« på Halmtorvet i København, som denne bogs forfatter og hans tegnestue var arkitekt for i 1999. Her etablerede billedkunstneren Viera Collaro en særlig lyssætning af trapperummen og satte spejle på de elevatorer, der er eksponeret i facaden.

Kunstværker i det offentlige rum stiller generelt helt andre krav til materialer, byggemetoder og udførelseskvalitet end værker i det private rum. Og kunstværker, der er placeret udendørs i det offentlige rum, øger de byggetekniske krav yderligere.

Det private og det offentlige rum

Lyssætningen og elevatorernes hurtige bevægelser med flimrende spejlinger er en integreret del af det urbane rum.

Det offentlige rum er ikke nødvendigvis et lettilgængeligt sted. Det kan også være et højsikret fængsel, lukkede institutioner og sikrede kontorer, som for offentligheden er utilgængelige. I cirkulæret om kunstnerisk udsmykning af statsligt byggeri beskrives det offentlige rum som »byggeri og bygninger, hvortil offentligheden har adgang eller bygninger, som anvendes af et betydeligt antal ansatte«. Det offentlige rum defineres altså her som et rum, der benyttes af mange personer.

Mange af de værker, som Statens Kunstfond har forestået, er for offentligheden utilgængelige værker. De kan dog ses på den digitale app »Kunst på stedet«. Her kan man blandt andet se to værker placeret i det nye Horsens Statsfængsel fra 2007: Øivind Nygårds bearbejdning af fængselskirken og Christian Lemmerz' androgyne »Jailbird« opstillet foran det særligt sikrede afsnit i fængslet.

Ligesom der kan skelnes mellem kunst i det private og kunst i det offentlige rum, kan det være nyttigt at opdele kunst i værker, der er anbragt indendørs, og værker, der er opstillet uden-dørs.

Kunstværker i det offentlige rum stiller generelt helt andre krav til materialer, byggemetoder og udførelseskvalitet end værker i det private rum. Og kunstværker, der er placeret udendørs i det offentlige rum, øger de byggetekniske krav yderligere.

Der henvises her til kapitlerne om byggeteknik og bygbarhed.

Samtidskunst i det offentlige rum er underlagt en række vilkår, hvoraf de vigtigste er:

- de mange agendaer
- det kritiske rum
- problemer med drift og vedligehold
- risiko for hærværk og tyveri

De mange agendaer

Selvom det ikke længere forventes, at kunsten i det offentlige rum skal understøtte samfundets magtelite eller værdigrundlag, så er det ikke ensbetydende med, at der ikke er forventninger til værket. Ofte er der både mange formulerede og mange uudtalte forventninger til værkets udtryk, og det kan i sig selv være svært at håndtere for kunstneren.

De forskellige dagsordener kan stå i kø:

I forbindelse med et kommunalt anlægsarbejde kan politikerne for eksempel have deres præferencer og ønsker, kommunaldirektøren kan have sine ønsker, beboere i lokalområdet kan have deres særlige krav, det lokale kunstmuseum øjner straks formidlings- og udstillingsmuligheder, de kommunale arkitekter kommer med deres formmæssige ideer, og kommunens anlægsafdeling har sine agendaer. Endelig ønsker kommunens driftsafdeling sig sikkert i al beskedenhed det vedligeholdelsesfrie kunstværk, og det er jo ikke muligt.

Det kan udvikle sig til en mere eller mindre civiliseret »kamp« om det offentlige rum og om, hvem der skal bestemme. Som eksempel kan nævnes placeringen af Elmgreen & Dragsteds mandlige modstykke til Den Lille Havfrue i Helsingørs nyrenoverede havneområde. De lokale pensionerede skibsværftsarbejdere var i deres homofobi imod værket, ligesom havneområdets landskabsarkitekt var i opposition. Heroverfor stod Kunstfonden og kommunen, som gik ind for værket og værkets placering centralt i havnen. Det endte godt, og man fandt i fællesskab en alternativ placering for den lille skinnende skulptur med den store virkning i havnens rum.

Det, der karakteriserer processen, er de mange udtalte og uudtalte agendaer til kunsten – agendaer, der ikke er koordinerede, og som ikke nødvendigvis er sammenfaldende. Det er ofte i dette vanskelige (sam)arbejds-klima, at kunstneren skal »finde sine egne ben« og manøvrere sit kunstneriske projekt igennem.

Kampen om det offentlige rum

Det kritiske rum

Hjemme på værkstedet er kunstneren sin egen herre. Her kan kunstneren lave, hvad han eller hun har lyst til uden nogen forstyrrende indblanding, uden at nogen stiller krav til værket, økonomien og tiden. Kunstværker i og til det private rum har selvfølgelig sine kunstneriske problemer, men det er ikke temaet i denne tekst.

Kunsten i det offentlige rum har helt andre vilkår både under tilblivelsen og senere. Her er der fokus på værket fra mange sider, først og fremmest fra værkets bestiller, men også fra offentligheden i bred forstand.

Alle har en mening, og alle har lejlighed til at ytre sig. Ytringsfriheden gælder naturligvis også i forhold til de kunstværker, der placeres i de fælles offentlige rum. Kunstneren kan blive bombarderet med ytringer, krav til værket og ofte også med mishagstilkendegivelser fra alle sider – fra totalt kunstfremmede personer til kollegaer med indsigt i samtidskunstens problemstillinger.

Så mens kunstneren uforstyrret kan arbejde med kunst til det private rum på værkstedet, er det modsatte tilfældet med kunst til det offentlige rum, og det kan selvfølgelig påvirke den kreative udviklingsproces.

Spørgsmålene i den sammenhæng giver næsten sig selv:

Hvordan undgår man at gå på kompromis? Hvordan fastholder man den kunstneriske idé, samtidig med at samtalen med offentligheden er konstruktiv og foregår i gensidig respekt?

Det kan der naturligvis ikke gives en enkel opskrift på, men det er vigtigt at være forberedt på, at der kan komme både saglig og usaglig kritik. Det er langt fra altid, men indimellem bliver vi mindet om, at vi befinder os i lagerforvalter Rindals fædreland, og så er det ikke nemt at bidrage til det offentlige rums kvalitet. Når for eksempel arkitekten Poul Ingemann ved et borgermøde om en kunstbænk konfronteres med 300 ældre og stærkt kritiske medborgere, som ud fra et stærkt engagement i lokalsamfundet ønsker værket flyttet ud af kommunen, ja, så kræver det koldblodighed.

Saglig og usaglig kritik

Det må handle om at bevare roen og overblikket, samtidig med at man har en fornuftig dialog med offentligheden og diverse interessenter, uden at der bliver indgået uacceptable kompromiser, hvad angår den kunstneriske kvalitet.

Morten Stræde

Professor og billedkunstner Morten Stræde skriver om sin første opgave i det offentlige rum:

Lige efter min afgang i januar 1985 fra Kunstakademiets Billedhuggerskole på Frederiksholms Kanal fik jeg en opgave fra Statens Kunstfond.

Det var en lille opgave i en lille by i Jylland. Det var stor opmuntring som nyuddannet at få en opgave. Samtidig var det meget stressende og urovækkende, fordi det var et helt uprøvet arbejdsområde. På det tidspunkt var der i Statens Kunstfond ingen hjælp i form af en byggefaglig konsulent eller andre personer med indsigt i, hvordan man arbejder i det offentlige rum. Introduktionen til opgaven var simpelthen et brev med opfordring til at påtage sig opgaven, de praktiske oplysninger omkring økonomi og tidsforløb og en række telefonnumre på nøglepersoner i Kunstfonden og hos opdragsgiveren. Man måtte selv finde ud af, hvilke muligheder og faldgruber der var i opgaven, både hvad angik det rent kunstneriske, det tekniske, det økonomiske, og med hensyn til hvordan man styrer en arbejdsproces. Jeg fik svar på mange af de spørgsmål, der rejste sig, ved at ringe til ældre, mere erfarne kolleger. Der var spørgsmål omkring budgettet, om transport, om fastgørelse og tusind andre ting. Det var også via mine ældre kolleger, jeg fik kontakt til ordentlige håndværkere. Resten måtte jeg prøve at styre med almindelig sund fornuft.

Måske var en teknisk og økonomisk overkommelig opgave den daværende Kunstfonds måde at starte en oplæring af unge kunstnere til at arbejde i det offentlige rum